

**Aynur
Turan**

(əvvəli ötən sayımızda)

1937–1938-ci illərdə repressiyaya məruz qalan Azərbaycanın bir qrup elm və mədəniyyət xadimlərindən Bəkir Çobanzadə, Nurməmməd bəy Şahsuvarov, Hənəfi Zeynalli, Hacıbaba Nəzərli və başqalarının verdikləri ifadələr əsasında 1940-cı il yanvar ayının 25-də Yusif Vəzir Urgəncdə həbs edilib Bakıya gətirilir. O, altı aya yaxın Keşlə həbs düşərgəsində saxlanıldıqdan sonra 1940-cı ilin iyul ayının 3-də Nijni Novqorod vilayətinin Suxobezvodnaya stansiyasındakı həbs düşərgəsinə göndərilir. Yusif Vəzir Çəmənəmli 1943-cü il yanvar ayının 3-də Nijni Novqorod vilayətinin Suxobezvodnaya stansiyasındakı həbs düşərgəsində aclıqdan və heç şübhəsiz, ürək tutmasından vəfat edir. Səhəri gün – 1943-cü il yanvarın 4-də Yusif Vəzir Çəmənəmli Betluqa çayının sahilindəki qəbiristanlıqda dəfn olunur. 1956-cı ildə Yusif Vəzirə bəraət verildi.

Sərdarov küçəsi 20 — Yusif Vəzir Çəmənəmli-nin son yaşayış yeridir.

Y. V. Çəmənəmli (1887-1943) realist Azərbaycan nəsrinin, ümumiyyətlə, XX əsr ədəbi-bədii fikrimizin yeni səviyyəyə qalxmasında və yeni bir mərhələyə daxil olmasında böyük xidmətləri olan sənətkarlarımızdandır. O, tarixi roman və hekayə ustası, dramaturq, publisist, ədəbiyyatşünas, folklorşünas, tarixçi-etnoqraf və tərcüməçi kimi çoxcəhətli yaradıcılıq yolu keçmişdir.

Azərbaycanın görkəmli dövlət xadimi, yazıçı, publisist, son dərəcə mürəkkəb və ziddiyyətli həyat yolu keçmiş Yusif Vəzir Çəmənəmli taleyin hökmü ilə ölkədən-ölkəyə, şəhərdən-şəhərə atılıb, yüksəlişin bütün sevincini, enişin əzab və məşəqqətlərini yaşamaqla ömür yolunu faciələr içində başa vurub. Bununla yanaşı, onun öz xalqına ərməğan etdiyi əsərlər və Azərbaycanın müstəqilliyi, o cümlədən Şərqi ilk demokratik dövlətinin qurulması uğrunda apardığı mübarizə Y.V.Çəmənəmli-nin adını millətinin qəlbinə əbədi yazıb. "Məqsədimiz, amalmız Azərbaycandır"; - deyə mücadiləyə qoşulan, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin (AXC) ilk diplomatlarından olan Y.V.Çəmənəmli-nin xüsusən İstanbuldakı elçiliyin rəhbəri kimi tarixə düşüb.

Bu fikirlər Bakı Slavyan Universitetinin elmi işlər üzrə prorektoru, professor Ra-

fiq Novruzovun Y.V.Çəmənəmli-nin AXC dövründəki diplomatik fəaliyyəti barədə yazısında yer alıb.

Müəllif qeyd edir ki, ümumiyyətlə, soykökü diplomatik fəaliyyətlə bağlı olan Y.V.Çəmənəmliyə miras qalan "Vəzirov" soyadı ulu babası - XVIII əsr Qarabağ hökmdarı İbrahimxəlil xanın nüfuzlu vəzirlərindən olan Mirzə Əliməmmədəğanın tutduğu vəzir vəzifəsi ilə əlaqədardır. Mirzə Əliməmməd

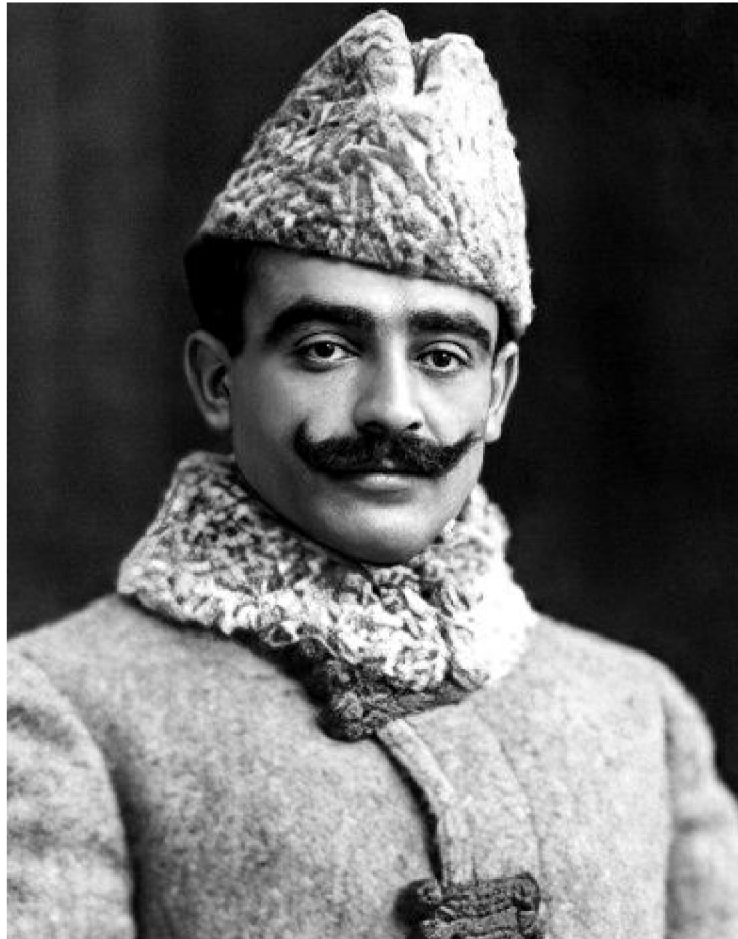
əvvəl Ağaməhəmməd şah öldürülür".

Amma taleyin hökmü ilə uzun illərdən sonra Türkiyədə səfir kimi fəaliyyət göstərən Mirzə Əliməmmədəğa nəslinin nümayəndəsi Y.V.Çəmənəmliyə nəsib olur. Onun İstanbul elçiliyinə göndərilməsi təsadüfi olmayıb. Əvvəllər Y.V.Çəmənəmli-nin Ukraynada bu sahədə fəaliyyət göstərən müayənə təcrübə əldə etmişdi. Onun diplomatik missiyasını daha düzgün qiymətləndirmək üçün Y.V.Çəmənəmli-nin Osmanlıya göndərilən

yaradırlar. Şura ayda iki dəfə "Svobodniy soyuz (Azad ittifaq)" adlı jurnal buraxır. Y.V.Çəmənəmli də həmin jurnalda Azərbaycan haqqında məqalələr çap etdirirdi. 1918-ci ilin mayından 1919-cu ilin fevralınadək Krimda olan Y.V.Çəmənəmli burada milli hərəkatın, o cümlədən türkcülüyün güclənməsinə kömək etməyə çalışırdı. O, 1919-cu ildə Azərbaycan hökuməti tərəfindən Ukraynaya səfir təyin edilir, lakin təsdiq haqqında sənədi ala bilmir. Bununla əlaqədar Y.V.Çəmənəmli

dılması barədə düşünürdü. O, bütün yaradıcılığı ilə ardıcıl azərbaycançılıq ideyasını izləyir və həyata keçirməyə çalışırdı". Y.V.Çəmənəmli-nin səfir təyin olunması barədə geniş tədqiqat aparmış "Cümhuriyyətin Osmanlı səfirliyi" məqaləsinin müəllifi, tədqiqatçı Dilqəm Əhməd həmin hadisələri belə xarakterizə edir: "1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti elan olunduqdan sonra qarşıda iki vəzifə dayanırdı: Cümhuriyyətin əsl paytaxtı olan Bakını işğalçılardan azad

Ədəbiyyatımızda Yusif Vəzir Çəmənəmli qələmi

1919-cu il fevralın 3-də AXC-nin Xarici İşlər Nazirliyinə məktub göndərir. Məktubda deyilir: "15 gün bundan əvvəl hökumətimizin diplomatik nümayəndəsi təyin edildiyimi bildim. Bu barədə xəbəri mənə Simferopola gələn Kiyevdəki Azərbaycan Koloniyasının elçisi çatdırdı. Təəssüf ki, bu barədə hökumətimiz tərəfindən göndərilən rəsmi sənədi indiyədək ala bilməmişəm". Həmin vaxt Ukrayna Milli Hərəkat qüvvələri Kiyev ətrafında bolşeviklərlə döyüşdükdən, Y.V.Çəmənəmli həmin şəhərə gedib işə başlaya bilməyib. Bolşeviklər Kiyevi tutduqdan sonra, yəni 1919-cu ilin yazında Y.V.Çəmənəmli Bakıya qayıdıb.

Bu vaxtdək ədəbi-publisistik və ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə şöhrət qazanmış Y.V.Çəmənəmli Türkiyəyə səfir təyin edilir. İstanbulla yola düşmək ərəfəsində Azərbaycan parlamentində çıxış edən Y.V. Çəmənəmli-nin fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilir. O, İstanbulda diplomatik işlə məşğul olmaqla yanaşı, ədəbi fəaliyyətini də davam etdirib, Azərbaycanı və ədəbiyyatımızı türk aləmində tanımaq

etmək; gənc dövləti Qərbdə dünyasında tanımaq... Cümhuriyyətin tanınması, dövlətin müstəqil mövcud olması üçün digər şərtlərdən biri də qonşu dövlətlərdə səfirliklərin açılması idi. Bu ölkələrdən ən önəmlisi isə son günlərini yaşayan Osmanlı idi".

İstanbulun AXC üçün böyük əhəmiyyətə malik olduğunu başa düşən Y.V.Çəmənəmli "Xarici siyasətimiz" sərlövhəli məqaləsində yazırdı: "... Aləm İstanbuldadır: siyasi işlərin ucu, əfkarı-ümmiyyənin gözü... hamısı burada... İstanbulda yapılan gurultular Parisə çatıb təsirsiz ötürür". Y.V.Çəmənəmliyə görə, həm də İstanbul Bakı mədənlərinin məhsulları üçün yeganə xarici bazarı idi. Çünki Rusiyadakı böhran neftin Şimala gedən qapısını bağlamışdı. İstanbula göndərilən neft isə orada nümayəndələr olmadığına görə heç bir xeyir verməmişdi. Həmin hadisəni Y.V.Çəmənəmli bu cür dəyərlənindirib: "Azərbaycan tüccarları birinci dəfə İstanbula neft gətirdilər, zərər gördülər. Səbəb budur ki, məhəlli rümlər toplanıb sindikat yaptılar və Bakı neftinin qiymətini saldılar... Hal-

mədəğa "Vəzirov" soyadını daşıyanların və Yusif Vəzirin atası Məşədi Mirbaba nəslinin ulu babasıdır. Y.V.Çəmənəmli bir yazısında bunu "Əliməmmədəğa nəsli-mizin cəddidir", - deyə təsdiqləyib. İbrahim xan Mirzə Əliməmmədəğanın xarici siyasətdən yaxşı baş açdığını görüb onu Osmanlı imperiyasına səfir təyin edib. Lakin 1797-ci ilin iyununda İran hökmdarı Ağaməmməd şah Qacarın Şuşanı zəbt etməsi bu niyyətin baş tutmasına mane olub. Həmin vaxt Mirzə Əliməmmədəğa həbs edilərək qətlə yetirilib və Türkiyədə səfir kimi fəaliyyət göstərmək ona qismət olmayıb. Y.V.Çəmənəmli "Azərbaycan ədəbiyyatına bir nəzər" əsərində bu barədə yazır: "...İran şahı Qarabağın paytaxtı Şuşanı zəbt etdikdə Vaqifi, oğlu Əliağanı və Türkiyəyə səfir təyin olunan Mirzə Əliməmmədəğanı dustaq edir. Həbsdəkilərin növbə ilə öldürülməsinə əmr verir. Mirzə Əliməmmədəğa qətl olunur, ancaq növbə Vaqif ilə oğluna gəlməzdən

dövrədək Rusiya və Ukraynadakı fəaliyyəti üzərində bir qədər dayanmaq lazım gəlir. Belə ki, 1917-ci il fevral inqilabı baş verən zaman Qalitsiyada olan Y.V.Çə-

Azərbaycanın görkəmli dövlət xadimi, yazıçı, publisist, son dərəcə mürəkkəb və ziddiyyətli həyat yolu keçmiş Yusif Vəzir Çəmənəmli taleyin hökmü ilə ölkədən-ölkəyə, şəhərdən-şəhərə atılıb, yüksəlişin bütün sevincini, enişin əzab və məşəqqətlərini yaşamaqla ömür yolunu faciələr içində başa vurub. Bununla yanaşı, onun öz xalqına ərməğan etdiyi əsərlər və Azərbaycanın müstəqilliyi, o cümlədən Şərqi ilk demokratik dövlətinin qurulması uğrunda apardığı mübarizə Y.V.Çəmənəmli-nin adını millətinin qəlbinə əbədi yazıb...

mənəmli Ukraynada cərəyan edən hadisələri yaxından izləyə bilir. Bundan dərhal sonra Qalitsiyadan Kiyevə gələn Y.V.Çəmənəmli burada azərbaycanlı tələbələrini ətrafına toplayaraq Türk Ədəbi Mərkəziyyə Firqəsini (Müsavat) yaradır və ona başçılıq edir. Bu zaman Ukrayna milli hərəkat rəhbərləri "Xalqlar qurultayı" çağırmaq məqsədilə "Xalqlar şurası" siyasi təşkilatını

üçün "Azərbaycan ədəbiyyatına bir nəzər", "Tarixi-coğrafi və iqtisadi Azərbaycan" kitablarını çap etdirib. Hər iki kitab 1921-ci ildə İstanbulda işıq üzünə görüb. Y.V.Çəmənəmli-nin yaradıcılığının tədqiqatçısı Tofiq Hüseynoğlu bu dövrdə türkologiyada "azəroloji" xəttin yaranmağa başladığını vurğulayır: "Y.V.Çəmənəmli bu dövrdə geniş türkologiyada "azəroloji" bir sahə yara-

buki İstanbulda səfərimiz, konsulumuz olsa, məhəlli Azərbaycan tüccarlarından təşkilat yapıb rum sindikatının qabağına çıxsa bilərdi... Bizim üçün neftimizin İstanbul bazarında asanlıqla müştəri tapması birinci dövləti məsələdir". Y.V.Çəmənəmli səfir təyin olmandan əvvəl AXC ilə Osmanlı arasında bəzi təmaslar yaranmışdı.

(ardı gələn sayımızda)